

Ogroženost Virskega izvira – klasičnega najdišča človeške ribice

Threats to the karst spring Vir pri Stični – the classical locality of *Proteus*

Tatjana KORDIŠ, Vir pri Stični 28, SI-1295 Ivančna Gorica; E-mail: tatjana.kordis@amis.net

Na območju Stične prihajajo človeške ribice na plano v treh izviri. Virski izvir ali po domače Studenec je izvir Virskega potoka. Leži ob cesti Stična–Šentvid pri Stični pod vasjo Vir pri Stični. Estavela Rupca leži v neposredni bližini glavnega izvira in tudi dodaja ali jemlje vodo Virskemu potoku. Opazovanja kažejo, da se človeške ribice v njej pojavljajo v večjem številu kot v glavnem izviru. V obeh pa se pojavljajo ne glede na to, ali dežuje ali ne. Tretji pa je izvir potoka Rupnica na drugi strani stiškega polja v zaselku Rupe. Potok Rupnica se pojavlja samo ob dežju. Takrat se celotno polje napolni z vodo, a ga gotovo polnijo tudi številni bruhalniki, saj je Rupnica kratek potok, ki ne seže tako daleč, kot je poplavljen polje. Tu človeške ribice prihajajo na plano le ob dežju, ko jih iz podzemlja potisne bruhačoča voda. O samem pojavu je malo znanega in o človeških ribicah iz Rupnice tudi.

Gotovo je najbolj zanimiv Virski izvir ali Studenec, ker ima bogato zgodovinsko in aktualno zgodbo. Je klasično najdišče človeške ribice. Tu jo je Scopoli odkril leta 1762 (Aljančič 1997, Soban 2004). Iz leta 1825 se je ohranil zapisnik, ki ga poznamo po imenu Stratilov protokol, poroča pa o opazovanju človeške ribice iz tega izvira, ko je »porajala mladiče« (Stratil 1831). Poleg tega, da je nahajališče še vedno aktualno in v njem človeške ribice vidimo dokaj pogosto, je to tudi najdišče prvih dveh v naravi najdenih jajčec. V jajčecih sta bila že kar precej razvita zarodka (Sket & Velkovrh 1978). V zadnjem času pa stroka ugotavlja, da se človeške ribice iz stiških izvirov razlikujejo od vseh drugih populacij te živali (Gorički Š., osebno).

Virski izvir je ogrožen v kar nekaj pogledih. Njegova voda je onesnažena, zlasti visoke so vrednosti nitratov (analize opravil prof. dr. Boris Bulog), k sreči pa v njem niso našli težkih kovin, kljub temu da so v nasutjih okoli njega našli več avtomobilskih akumulatorjev. Vzrok za onesnaženje so vsi videli predvsem v tem, da vasica Vir ni imela kanalizacije. Hiši nad izvirom in čez cesto sta svoje odplake pošiljali kar direktno v potok tik za izvirom. A izvor onesnaženja so lahko tudi fekalije številnih eksotičnih ptic in domačih kuncev, ki jih gojijo pri hiši nad izvirom. Ker je Vir letos dobil kanalizacijo, bi bilo smiselno naslednje leto spet pregledati vodo. Tako bi ugotovili, ali je bil edini vzrok za onesnaženje v tem, da takrat še ni bilo kanalizacije. Tudi če je tako, ostaja še vedno nevarnost okužbe vode in človeških ribic z različnimi paraziti gojenih živalih nad izvirom.

Iz izvira po ceveh črpajo vodo k hiši nad njim. Potrebujemo jo za izpiranje ptičjih in kunčjih kletk in napajanje živali. V preteklosti so celo s svojega dvorišča vrtali v zaledje izvira, da bi kar tam črpali vodo (po izjavi same lastnice hiše nad izvirom). Po pripovedovanju domačinov potekajo vrtnja tako, da v dokaj široko vrtino zlivajo večje količine betona, da bi pod zemljo pregradili vodni tok, za pregrado pa napeljali cev in po njej vodo k sebi. Tukaj jim to ni uspelo, je pa prav v tistem času usahnil tok vode v eni izmed odprtini izvira, čez čas pa je voda našla izhod drugje in zdaj spet teče skozi dve odprtini (po izjavi domačega sina iz hiše nad izvirom).

Ker so prej pri hiši nad izvirom redili konje, so okoli izvira nasuli zemljo, da si konji med skalami ne bi polomili nog (po izjavi same lastnice hiše nad izvirom). Ta grobi poseg so opravili kljub temu, da je izvir na občinski in ne na njihovi parceli. Obstaja fotografija, ki je žal slabe kakovosti, a na njej lahko vidimo, kako so učenci leta 1958 sedeli na eni od skal in z nogami bingljali nad vodo. Zdaj je ta skala kar nekaj metrov oddaljena od vode. To priča, da se je videz izvira z nasipanjem zelo spremenil. Gospodar hiše nad izvirom je tudi vabil vaščane, naj odpadni material nasipajo med cesto in izvirom. Motiv za to nasipanje ni znan. So pa bili do čistilne akcije leta 2004 v tistem nasutju vsakovrstni gradbeni in drugačni odpadki.

Obstaja sum, da iz izvira odtujujejo človeške ribice, ki priplavajo na plano. Sum se je pojavil že, ko je domači sin, ne da bi ga kdo o tem kaj spraševal, hitel razlagati, kako ga neki ljudje napeljujejo h kraji človeških ribic. Povečal se je, ko so fantje iz vasice Vir, ki jih mladi stiški gostilničar ni hotel imenovati, temu gostilničarju ponujali, da mu nalovijo človeške ribice za gojenje v atraktivnem podzemnem gostinskem prostoru za mladino. Sum podpirajo tudi vaške govorice o kraji človeških ribic.

Izvir je ogrožen tudi zato, ker gospodar hiše nad izviro skuša preprečevati obiske izvira drugim ljudem, med njimi biologom – raziskovalcem človeške ribice. Taki obiski se občasno končajo z grožnjami, da bo na obiskovalce spustil pse, obiskovalci pa so morali tudi že klicati na pomoč policijo.

Leta 2003 se je za izvir začela zanimati Občinska turistična zveza z namenom, da ga kot zanimiv zgodovinski spomenik uredi v turistično točko. Idejo za to sta zvezi dala biologa zakonca Stane in Marjana Peterlin iz Grosupljega. Turistična zveza je k sodelovanju pritegnila mene, priseljenko biologinjo Tatjano Kordiš. Vsi skupaj smo šele ob tej priložnosti ugotovili, da v izviru človeške ribice še vedno ob večerih prihajajo na plano, in se tako zavedli, da bi bil izvir potreben predvsem zavarovanja in temu primerne ureditve.

Od leta 2003 do leta 2015 se je nabralo že precej izkušenj v prizadevanjih za ureditev in zavarovanje izvira. Mogoče jih je razvrstiti v tri skupine: v prizadevanja, ki so rodila nekaj uspehov, v tista, ki so rodila le navidezne kratkotrajne uspehe, in neuspešna prizadevanja.

Od vseh prizadevanj je dolgotrajen, morda celo trajen uspeh rodilo samo informiranje in ozaveščanje domačinov o pomenu izvira. S tem je skupina, ki se je ukvarjala z izviro, začela na pobudo Marka Aljančiča, in sicer takoj ko se je seznanila s stanjem. Danes o izviru in človeških ribicah v njem vedo že otroci v vrtcu, kandidati na vsakih županskih volitvah pa dajejo ureditev izvira v svoj predvolilni program (ki pa ga potem ne uresničijo). Morda je to splošno vedenje o pomenu izvira dovolj trden temelj, na katerem vendarle tli upanje za njegovo ureditev.

V omenjenem obdobju je bilo na Viru ustanovljeno Društvo Vir za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Ukvarjalo naj bi se predvsem z izviro in bližnjo halštatsko naselbino. Društvo je doseglo, da so izvir vendarle uvrstili na seznam naravnih vrednot državnega pomena, Virski potok z okolico pa na seznam naravnih vrednot lokalnega pomena. Organiziralo je dve odmevni akciji – čistilno in akcijo SOS za človeško ribico, a delovanje društva je kasneje zamrlo.

Poskusi sodelovanja z občino, Zavodom RS za varstvo narave in Ministrstvom za okolje praktično niso rodili nobenega uspeha. Občina je ostala nema in je šele za menjavo župana prenehala z arogantnimi odzivi ter se je vsaj na videz začela zanimati za izvir. V praksi ni storila še nič. Zavod RS za varstvo narave je poskrbel, da je izvir uvrščen na seznam naravnih vrednot, a njihov ukrep ne seže od papirnatih uredb v življenje samo. Ministrstvo je po dveh sestankih z županom občini dodelilo sredstva za dokumentacijo kanalizacije na Viru s obljubo, da bo po ureditvi dokumentacije nadaljevalo tudi z dotiranjem same graditve kanalizacije. Kljub opozorilu Društva Vir od občine niso zahtevali nikakršnih povratnih informacij o porabljenem denarju. Občina je zato denar, namenjen virski kanalizaciji, porabila za kanalizacijo v Šentvidu pri Stični, Vir pa je dobil kanalizacijo šele po 12 letih ob pomoči evropskih sredstev. Sodelovanje s temi inštitucijami je bilo za člane društva izčrpavajoče pehanje v brezup.

Literatura

- Aljančič M. (1997): Žiga Zois in človeška ribica. *Proteus* 60(4): 156.
- Sket B., Velkovrh F. (1978): The discovery of *Proteus*-eggs (*Proteus anguinus* Laurenti, Amphibia) in seminatural conditions. *Int. J. Speleol.* 10: 205-209.
- Soban D. (2004): Joannes A. Scopoli – Carl Linnaeus, Dopisovanje 1760-1775. Prirodoslovno društvo Slovenije, Ljubljana, 349 str.
- Stratil J.H. (1831): *Protocoll*, Isis, Leipzig, pp. 505-509.